

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ

ΕΠΙΣΗΜΟΙ ΛΟΓΟΙ

ΠΡΥΤΑΝΕΙΑ
ΓΕΩΡΓΙΟΥ ΜΠΑΜΠΙΝΙΩΤΗ
2003 - 2006

ΤΟΜΟΣ 34ος
(Μέρος Β' 9.6.2004 - 22.5.2005)

ΑΘΗΝΑ 2007

ΠΕΤΡΟΥ ΜΑΡΤΙΝΙΔΗ

Αν. Καθηγητή του Τμήματος Αρχιτεκτόνων
του Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης

Για τη διδακτική στάση του Γιώργου Λάββα και κάποια παιχνίδια της μοίρας ή παιχνίδια των λέξεων

Η λέξη που θα συνόψιζε τα αισθήματά μου, αυτή τη στιγμή, είναι η λέξη: *δέος*. Δέος εξαιτίας της πρόσκλησης να μιλήσω για το Γιώργο Λάββα, το δάσκαλο αρχιτεκτονικής και φίλο· δέος εξαιτίας του πλαισίου της ομιλίας, με την επίδοση ενός τιμητικού τόμου από εργασίες που εκπόνησαν παλιοί φοιτητές και συνάδελφοί του· κι ακόμα δέος εξαιτίας της ίδιας της τελετής η οποία, καίτοι συνήθης στον ακαδημαϊκό χώρο, διαθέτει κάτι γιορτινό μα και μακάβριο ταυτόχρονα –αφού μοιάζει, κάθε φορά, να αφορά σε κάποιον που εξεμέτρησε το βίο του, ενώ ο τιμώμενος είναι παρών, ικανός να προσφέρει έργο για πολλά χρόνια ακόμα και έτοιμος να σχολιάσει τα σχόλια των ομιλητών. Από την άλλη μεριά, η λέξη που θα συνόψιζε την παρουσία του Γιώργου Λάββα ως δασκάλου εν γένει κι ως δασκάλου στο Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Α.Π.Θ., όπου τον πρωτογνώρισα διοριζόμενος και εγώ το 1976, είναι η λέξη: *πραότητα*.

Επιτρέψτε μου, λοιπόν, να προσδιορίσω με δύο λόγια αυτή την *πραότητα* στη διδακτική στάση του τιμώμενου, πριν προβώ σε τρεις επισημάνσεις για κάποια παιχνίδια της μοίρας ή παιχνίδια λέξεων που, κατ' εμέ, διέπουν το ως τώρα έργο του.

Η διδακτική στάση του Γιώργου Λάββα

Θυμάμαι το Γιώργο Λάββα να κυκλοφορεί πάντα πράος στους διαδρόμους και στις αίθουσες διδασκαλίας του Α.Π.Θ., πράος να μιλάει σε φοιτητές και συναδέλφους, πράος να αντιμετωπίζει τις απόψεις των πάντων –θυελλώδεις γενικές συνελεύσεις, σε συνεδριακές αντιπαραθέσεις, σε καθημερινές διελκυστίνδες ή σε ανατρεπτικές καταλήψεις της Σχολής και σε συντηρητικές παλινδρομίες της. Κι αυτή η *πραότητα*, αμετάκλητη μέσα σε τόσο διαφορετικές περιστάσεις, χαρακτήριζε και την στάση του απέναντι στις ερμηνείες που εγείρουν οι εκτιμήσεις των αρχιτεκτονικών ρευμάτων ή των οικοδομημάτων από την ιστορία της αρχιτεκτονικής.

Είτε γινόταν λόγος για τη νεοκλασική πόλη και τα κτίσματά της είτε για τα μνημεία της αρχαιότητας και τη συντήρησή τους, ο πράος Λάββας όχι μόνο δε βιαζόταν να υποστηρίξει κάποια μονοδιάστατη άποψη, όχι μόνο δεν οχυρώνόταν πίσω από τον

έλεγχο των πηγών του ιστορικού, μα ήταν πάντα έτοιμος να αντιμετωπίσει τη χημεία των υλικών μαζί με τη χημεία των αισθημάτων. Έτοιμος να διεξέλθει αντιπαραθέσεις με τη γαλήνη του ανθρώπου που δεν παγιδεύεται σε μια ειδική συγκυρία, μα διαθέτει πλήρη εποπτεία του χρόνου και των μεταβολών που επιφέρει. Σαν να ήταν αυτοπροσώπως παρών όταν έστηναν τα μνημεία ή χάρασσαν τις πόλεις, αλλά σαν να ήταν παρών κι όταν ο αέρας της ιστορίας οξειδώνει μέταλλα, αποφολίδωνε μάρμαρα, αλλοίωνε μορφές, τροποποιούσε χαράξεις, υποκινούσε συγκρούσεις ή ενεργοποιούσε ποιητικούς διαλογισμούς...

Σαν να ήταν παρών π.χ. όχι μόνο όταν ο Βεσπασιανός και οι πρώτοι Φλάβιοι οικοδομούσαν το Κολοσσαίο, μα σαν να ήταν παρών και όταν, 14 αιώνες αργότερα, ο Μενβενούτο Τσελίνι μετείχε σε τελετές μαγείας μέσα στο ερειπωμένο αμφιθέατρο ή όταν, τον 18^ο αιώνα, ο Πιρανέζι αποτύπωνε το αμφιθέατρο ως ηφαιστειακή έκρηξη κοιταγμένη από τον ουρανό. Καθώς και στη συνέχεια, όταν ποιητές όπως ο Γκαίτε περιέγραφαν ζητιάνους που τις νύχτες του χειμώνα φώλιαζαν κάτω από τις ασίδες κι άναβαν φωτιές να ζεσταθούν, λογοτέχνες όπως ο Χένρι Τζέιμς έστελναν τους ήρωές τους στη μέση της αρένας ν' απαγγέλλουν στίχους του λόρδου Βύρωνα για την «ερειπιώδη τελειότητα» - την *ruinous perfection*- του μνημείου, ή άλλοι λογοτέχνες, όπως ο Ναθάνιελ Χόουθορν, έστελναν παρέες νέων να παίζουν κρυφτό ανάμεσα στις τοξοστοιχίες του Κολοσσαίου, ευγνωμονώντας τον Βεσπασιανό που τους προόριζε τέτοιον θαυμάσιο «παιδότοπο»...

Ο Γιώργος Λάββας διατηρούσε πάντα την πραότητα του ανθρώπου που ξέρει τα πράγματα και έτσι κι αλλιώς –και ως επιστήμη και ως βιώματα- που γνωρίζει τα μνημεία και στη συνθήκη της αρχικής συγκρότησης και στις συνθήκες των μεταγενέστερων αντιμετωπίσεων τους. Το Κολοσσαίο λ.χ. στην λαμπρή του έγερση, στα τέλη του 1^{ου} μεταχριστιανικού αιώνα, αλλά και στις κατοπινές του θεωρήσεις από όσους ανέφερα ή, ακόμα, απ' τον Σατομπριάν, τον Έντγκαρ Άλαν Πόε, τον Σέλεϊ κ.ά., μέχρι τον Ρίτσαρντ Ντήκιν, έναν άγγλο βοτανολόγο που το 1855, στο βιβλίο του με τίτλο: *Flora of the Colosseum*, μέτρησε 420 διαφορετικά είδη φυτών ή θάμνων τα οποία φύτρωναν στο ερείπιο των 15 στρεμμάτων. 420 είδη, τα πιο πολλά άγνωστα στην υπόλοιπη Ιταλία, τα οποία όφειλαν την εκεί παρουσία τους στα τοιχώματα των ζώων που οι ρωμαϊκές θηριομαχίες έφερναν από μακρινούς τόπους να τα μακελέψουν στο αμφιθέατρο, ως μια θεαματική πανίδα που, μετά 1800 χρόνια, είχε αφήσει τα ίχνη της υπό μορφή χλωρίδας!

Σίγουρα η πραότητα του Γιώργου Λάββα, όταν μιλούσε για αρχιτεκτονήματα, μνημεία και ιστορία, ήταν η πραότητα του ανθρώπου που μπορεί να εποπτεύει το

ανθρώπινο μεγαλείο μέσα στον πυρετό της έγερσης των δημιουργημάτων του όσο και μέσα στη μελαγχολία της παροδικότητάς του. Σίγουρα, μιλώντας πάλι με παράδειγμα το Κολοσσαίο, ο Γιώργος Λάββας έδειχνε να ήταν εκεί και το 1970, όταν αρχίζει η δυναστεία των Σαρδίνιων βασιλέων, σε μια ενοποιημένη Ιταλία που μεριμνά για τα μνημεία της, τα καθαρίζει από τα σημάδια του χρόνου, τα περιφράσσει και θεσπίζει ωράρια επισκέψεων. Μαζί με τη χρήση ζιζανιοκτόνων όμως, τα οποία καθαρίζουν τις μισογκρεμισμένες αψίδες, ή φρακτών, οι οποίοι πειθαρχούν τους τουρίστες, μοιάζει να σταματούν και οι εμπνεύσεις των ποιητών.

Ο Γιώργος Λάββας ξέρει, ασφαλώς, ότι μεταξύ 1870 και 1938 κανείς ποιητής δεν αναφέρεται πια στο Κολοσσαίο. Ο πρώτος διάσημος που το κάνει, το χειμώνα του 1938 (μετά από μια νυχτερινή επίσκεψή του στο μνημείο, φωταγωγημένη από 45.000 λαμπιόνια), είναι ο καλεσμένος του Μουσολίνι: Αδόλφος Χίτλερ. Ο οποίος, με το πέρας της επίσκεψης, γράφει στον αρχιτέκτονά του, τον Σπέερ, ζητώντας πέτρινες και όχι μεταλλικές κατασκευές για το Βερολίνο –κατασκευές που να διαρκούν ανάλογα και να εξασφαλίζουν χιλιετή προοπτική στην κτηνωδία του Γ' Ράιχ...

Με όσα το συγκεκριμένο παράδειγμα αφήνει να διαφανούν για την πολυκύμαντη αντιμετώπιση των μνημείων, διαφαίνεται, ελπίζω, και η *πραότητα* του Γιώργου Λάββα –ως δασκάλου αρχιτεκτονικής ο οποίος γνωρίζει και τις ιστορικές διαδρομές μέσα στις οποίες βιώνεται κάθε αρχιτεκτόνημα ή, όπως ήδη είπα, ως ανθρώπου που γνωρίζει τη χημεία των υλικών όσο τη χημεία των αισθημάτων.

Παιχνίδια της μοίρας ή των λέξεων

Έρχομαι έτσι σε 2-3 παιχνίδια της μοίρας ή των λέξεων που διέπουν μια τέτοια διδασκαλία, για να πω πως: η θεώρηση των αρχιτεκτονημάτων, όχι μόνο υπό το φως των συνθηκών παραγωγής μα και υπό τα διαδοχικά «φώτα» των κατά καιρούς αντιμετώπισεών τους, είναι η κατ' εξοχήν αρχιτεκτονική ιστορία. Ο κατ' εξοχήν μεσολαβητικός παράγων μεταξύ παρελθόντος-παρόντος, καθώς μας επιτρέπει να συλλάβουμε τα παλιά νοήματα ως μέρος των σύγχρονων πρακτικών.

Αυτή ακριβώς η στάση όμως, η στάση που διέκρινε το Γιώργο Λάββα ως δάσκαλο αρχιτεκτονικής, είναι η στάση που την ίδια περίοδο (αρχές δεκαετίας του '70) οδηγούσε κι έναν γερμανό καθηγητή λογοτεχνίας, τον Χανς Ρόμπερτ Γιάους, να μιλά για μια: *Αισθητική της πρόσληψης*, εξηγώντας ότι:

«Η σχέση λογοτεχνίας και αναγνώστη περιέχει αισθητική διάσταση στο βαθμό που ο αποδέκτης ενός έργου πιστοποιεί την αξία του συγκρίνοντάς το με άλλα, περιέχει όμως

και ιστορική διάσταση στο βαθμό που την ερμηνεία ενός αναγνώστη συνεχίζουν κι εμπλουτίζουν άλλες, από γενιά σε γενιά, συστήνοντας μια αλυσίδα διαδοχικών προσλήψεων...».

Βρίσκω πραγματικά συναρπαστικό ότι ενόσω η φυσική *πραότητα* κι η επιστημονική αξιοσύνη του Γιώργου Λάββα τον έκαναν να αντιμετωπίζει τα μνημεία της αρχιτεκτονικής μέσα από μια τέτοια «προσληπτική» αντίληψη, *συνεκτιμώντας* τα μαζί με τις κατά καιρούς εκτιμήσεις τους, ο Γιάους έθετε μια απολύτως ανάλογη προβληματική. Αλλ' η παραλληλία δε σταματά εκεί. Υπάρχει και δεύτερη. Τις παραδόσεις του στο Πανεπιστήμιο της Κωνσταντίας, ο Γιάους τις άρχισε με τη διάλεξη: *Τι είναι λογοτεχνική ιστορία και για ποιο σκοπό τη σπουδάζουμε;* Παραπέμποντας στον τίτλο του εναρκτήριου λόγου του Φρειδερίκου Σίλερ στο Πανεπιστήμιο της Ιένας το 1789, που ήταν: *Τι είναι παγκόσμια ιστορία και για ποιο λόγο τη σπουδάζουμε;*

Το δε *συναρπαστικό* δεν έγκειται στο ότι αν αντικατασταθεί ο όρος «λογοτεχνική ιστορία» στη σκοπιά του Γιάους, ή ο όρος «παγκόσμια ιστορία» στη σκοπιά του Σίλερ, με τον όρο «αρχιτεκτονική ιστορία», έχουμε την σκοπιά του Γιώργου Λάββα. Ούτε έγκειται στο ότι η πανεπιστημιακή σταδιοδρομία του Γιώργου Λάββα ξεκίνησε από το Τμήμα Αρχιτεκτόνων του Α.Π.Θ. για να περάσει στο Τμήμα Επικοινωνίας του Καποδιστριακού Πανεπιστημίου, όπου το κυρίως ζήτημα δεν αφορά πια στην ύλη της αρχιτεκτονικής μα στο πώς αυτή αναγνωρίζεται ή προσλαμβάνεται από την κοινωνία. Το απολύτως συναρπαστικό έγκειται στο ότι ο μεγάλος ιστορικός της αρχιτεκτονικής Ζίγκφριντ Γκίντιον έγραφε το 1941 ένα βιβλίο σταθμό για την εξέλιξη της νεότερης αρχιτεκτονικής, το: *Χώρος, χρόνος και αρχιτεκτονική*, παραπέμποντας στον τίτλο ενός βιβλίου φυσικής του Χέρμαν Μινκόφσκι (βιβλίο που σύστηνε τη θεωρία της σχετικότητας το 1907) το οποίο λεγόταν: *Χώρος, χρόνος και βαρύτητα*.

Έτσι η 2^η συναρπαστική παραλληλία έγκειται στο ότι επιδίδουμε απόψε τόμο με τίτλο: *Στο βέλος του χρόνου* –τίτλο που παραπέμπει σε βιβλίο του βελγο-ρώσου χημικού Ίλια Πριγκοζίν (νομπελίστα το 1977 κι επίτιμου καθηγητή του Α.Π.Θ. απ' το 1998)- για να τιμήσουμε έναν ακαδημαϊκό που διόλου δεν αμέλησε τη «χημεία των αισθημάτων», όπως έλεγα νωρίτερα. Έναν ακαδημαϊκό που αντιμετώπισε την πολιτιστική κληρονομιά ως ενότητα, μέσα στο παρόν, του παρελθόντος και του μέλλοντος, μα κι έναν αρχιτέκτονα ακαδημαϊκό που, στην αφετηρία του ερευνητικού του έργου, είχε καταπιαστεί με την ταξινόμηση των αρχείων του Ζίγκφριντ Γκίντιον!

Μετά απ' αυτές τις δύο εξαίσιες, κατ' εμέ, παραλληλίες (συμπώσεις της μοίρας ή των λέξεων), επιτρέψτε μου να κλείσω επισημαίνοντας και μια τρίτη: Είχα εκτιμήσει το Γιώργο Λάββα πριν την πρώτη γνωριμία μας, από ένα άρθρο του στο περιοδικό

Αρχιτεκτονικά θέματα του 1975 με τίτλο: «Η αρχιτεκτονική των επαναστάσεων και των δικτατοριών: μορφολογία της *Ελπίδας* και της *Ανάμνησης*». Εκεί, ο Γιώργος Λάββας διέκρινε ότι επαναστατικά και δικτατορικά καθεστώτα συγκλίνουν σε όμοια κτίσματα, επιδιώκοντας είτε να εγκαταστήσουν το πεπρωμένο μέσα στο παρόν είτε να επαναφέρουν στο παρόν ένα ένδοξο, απολεσθέν παρελθόν. Εξ ου οι όροι: *Ελπίδα* και *Ανάμνηση*. Ιδού, λοιπόν, ένα ακόμα παιχνίδι της μοίρας ή παιχνίδι λέξεων (πως αλλιώς να το πω;) το οποίο έκανε το Γιώργο Λάββα να συνδεθεί 13 χρόνια αργότερα –το 1988– με την ανασκαφή του Σημείου της Αναστάσεως επί του *Φρικτού* Γολγοθά. Δηλαδή με την ανασκαφή του κατ' εξοχήν *σημείου* όπου η *Ανάμνηση* (του μαρτυρίου) συγκλίνει προς την *Ελπίδα* (της αναστάσεως).

Φίλε Γιώργο, δέξου αυτές τις επισημάνσεις, με ειλικρινή αγάπη και πολλές ευχές να συνεχίζεις για καιρό το άξιο έργο σου. Δέξου τες από κάποιον που δεν τρέφει καμιά άλλη μεταθανάτια ελπίδα, πέρα από το να αφήσει πίσω του μια σύντομη ανάμνηση. (Κι αυτό, κατά την επίδοση ενός τόμου με τίτλο: *Στο βέλος του χρόνου*, παρακαλώ να μη θεωρηθεί ως ένα «πάρθειο βέλος».)